

SZABÓ Miklós – HABÁNY Marianna

Az erő és az áldozat, amely örök emléket teremtett: Jefte lányának története

Absztrakt

Tanulmányunk bemutatja Jefte lánya különleges bibliai történetének mélyebb jelentését, különös tekintettel az i. sz. 1. századi zsidó irodalom értelmezéseire. A középpontban Jefte lányának tragikus sorsa áll, mely az áldozat(vállalás) és az erő témájába ágyazódik. A tanulmány részletezi, hogyan értelmezték a korabeli írók, köztük Josephus Flavius, a *Liber Antiquitatum Biblicarum*, valamint a targumok ezt az egyedülálló történetet. A vizsgálat során a tanulmány felfedi a történet mögött rejlő vallási és kulturális kontextust, valamint egy rövid kultúrtörténeti kitekintést tesz, amely tovább gazdagítja az i. sz. 1. századi zsidó irodalmi hagyományban gyökerező értelmezéseket, segít megérteni az erő, az áldozat(vállalás) és az emlékezet összefonódó dinamikáját. A tanulmány magyar nyelven közli az elsődleges forrásokat, ezzel növeli a kutatás mélységét és gazdagságát.

Kulcsszavak: Jefte lánya, „terrorszöveg”, korai zsidó irodalom

1. Visszapillantás a közelmúltból

„Én tényleg az életemet adtam a népért
– halálom elhúzódó kínja
értük könyörög a dühös isten előtt –
mint amikor Jefte lánya várt halálára.

Amikor eljön a hóhér, hogy elvágja előttem a láthatárt –
fejszéjének hangja együtt csendüljön
megfáradt testvéreim énekével,
amint békében térnek vissza a csatából.”

Rachel Bluwstein (1890–1931) héber nyelvű költőnő *Tefilla*,¹ vagyis „Imádság” című költeményében Jefte lányának nevében szólal meg, hogy saját egzisztenciális szorongásának hangot adjon. Szavai egyben elvagyódást, önmegadást sugallnak, miközben árnyaltan tükrözik az áldozat- és sorsvállalás motívumát, de az autonómiát és az erkölcsi

¹ Laura VOGHERA LUZZATTO: La donna nella tradizione ebraica: spunti poetici, in Adriana Valerio (a cura di): *Donne a Bibbia. Storia ed esegesi*, EDB, Bologna, 2006, 307–328; 318.

emelkedettséget is. Nem Bluwstein az egyetlen, aki tudja, hogy Jefte lányának története mély érzelmi töltetet hordoz, és sokféle értelmezésre ad lehetőséget.²

A bibliai történet, az apa és lánya közötti beszélgetés évszázadokon át gazdag és változatos értelmezések forrása volt: fejtegették a zsinagóga, a tanház, a templom, az egyetemek és iskolák falain belül és azokon kívül, egyszerű otthonokban, műtermekben és filmstúdiókban, férfiak és nők is. Mikael Sjöberg szerint a Jefte-ről és lányáról szóló elbeszélés a történelem során mintegy ötszáz művészi feldolgozást ihletett (drámák, zenei oratóriumok, romantikus költemények).³

Gertrud van le Fort *Die Tochter Jephthas* című novellája a spanyol inkvizíció korába kalauzolja el az olvasót, és ott Charon ben Israel rabbi a lánya pestis általi elvesztését Jefte áldozatával értelmezi.⁴

Jefte lánya feminista ikonként jelenik meg Naomi Ragen *Jephthe's Daughter* című regényében.⁵ Ez a munka például jelentős hatást gyakorolt a társadalomra. A mű, noha fiktív, mélyen ágyazódik a világi irodalom erejébe, és nagy szerepet játszott abban, hogy a zsidó ortodox közösség áttörést érjen el az erőszak három dimenziójának, nevezetesen a fizikai, erkölcsi és nemi erőszaknak a felismerésében.

Figyelemre méltó, hogy vannak olyan művészettörténészek, akik szerint Csontváry Kosztka Tivadar: *Zarándoklás a cédrusokhoz* c. festménye éppen azt a zsidó fiatal lányok gyakorolta rituális elvonulást és táncukat örökíti meg, melyről Jefte lányának történetében olvashatunk (vö. Bír 11,39).⁶

Az apa, Jefte *katonai* alakja például megtalálta pozitív helyét hatástörténetben és utat talált képzőművészetbe, illetve az életmódtörténetbe is. A kassai, a füzéri reneszánsz kályhások még lakóházak kályhacsempéire is feltették Jefte-t. Ábrázolása megszokottnak és közkedveltnek számított.⁷

Mi ez a történet, hogy ekkora visszhangot keltett? Nagyítsunk rá a történetre!

2. Bevezető gondolatok

A Bibliában a nőalakokat vizsgálva sokszínű és sokrétű vonatkozásokkal találkozunk az olvasó. Egy feltáró jellegű vállalkozás alapvető felismerése az, hogy az Ószövetség (héber Biblia) világában aligha lehet átfogó kijelentést tenni a nőkről.⁸ A rekonstrukciót az is nehezíti, hogy

² Ralf JULKE: Jefte és a lánya: egy ősi történet a Bibliából, amely éppen olyan aktuális, mint a néma patriarchátus.

URL:

https://bibliakultura.blog.hu/2023/05/11/jefte_es_a_lanya_egy_osi_tortenet_a_bibliabol_amely_eppen_olyan_aktualis_mint_a_nema_patriarchatus (Utolsó letöltés: 2024. 05. 30.).

³ SJÖBERG, Mikael: Jephthah's Daughter as Object of Desire or Feminist Icon, *Biblical Interpretation* 15 (2007) 377–394; 377.

⁴ SJÖBERG, Mikael: Jephthah's Daughter as Object of Desire or Feminist Icon, i. m.

⁵ Gertrud VAN LE FORT: *Die Tochter Jephthas und andere Erzählungen*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1964.

⁶ SZÁSZ Tibor András: Szádokfák szerepe, tisztelete és emléke Székelyföldön, in SÓFALVI András – VISY Zsolt (szerk.): *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*, Pro Énlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum, Énlaka – Székelyudvarhely, 2012, 233–239; 238.

⁷ Képanyaggal lásd GYURICZA Anna: *Reneszánsz kályhacsempék Északkelet-Magyarországról*, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1992, 18, 171.

⁸ Phyllis A. BIRD: Images of Women in the Old Testament, in Norman K. GOTTWALD (ed.): *The Bible and Human Liberation. Political and Social Hermeneutics*, Orbis, Maryknoll, 1983, 252–288, 254–257.

az alapvetően nemzeti érdeklődésű Ószövetséget meghatározza a férfiközpontúság. Nem véletlen mutatnak rá a kutatók, hogy ez a vallási korpusz egy férfi-dominanciájú társadalomban élő férfiak által írt írások gyűjteménye,⁹ pedig a nők hangja és hallgatása vörös szálként húzódik végig az Ószövetségen.¹⁰ Így lehet az, hogy egy női történet valójában sokszor férfítörténet, ahogy ezt vizsgálandó szövegünk is igazolja.

Jefte lányának története (Bír 11,29–40) közismerten sok fejtörést okoz az olvasóknak és az értelmezőknek is. Álljon itt a bibliai szöveg a Magyar Bibliatanács fordításában (2014):

²⁹Ekkor az Úr lelke szállt Jefteire, és ő átvonult Gileádon és Manassén, majd átvonult Gileád-Micpén, és Gileád-Micpéből vonult az ammóniak ellen.

³⁰Fogadalmat tett Jefte az Úrnak, és ezt mondta: Ha valóban kezembe adod az ammóniakat, ³¹akkor bárki is jön ki elém a házam ajtaján, amikor épségben visszatérek az ammóniaktól, az Úré lesz az, feláldozom égőáldozatul.

³²Fölvonult Jefte az ammóniak ellen, és megütközött velük. Az Úr pedig a kezébe adta őket. ³³Verte őket Aróértől fogva a Minnítbe vezető útig, húsz városon keresztül egészen Ábél-Kerámíig. Igen nagy vereség volt ez. Így kellett megalázkodniuk az ammóniaknak Izráel fiai előtt.

³⁴Amikor Jefte megérkezett Micpába a házához, éppen a leánya jött ki eléje dobolva és táncolva. Csak ez az egyetlen gyermeke volt, nem volt rajta kívül se fia, se leánya. ³⁵Amikor meglátta őt, megszaggatta a ruháját, és ezt mondta: Ó, leányom! Porba sújtottál, szerencsétlenné tettél! Mert én magam adtam szavamat az Úrnak, és nem vonhatom vissza. ³⁶A leány így felelt neki: Apám, ha szavadat adtad az Úrnak, tedd velem azt, amit kimondtál! Hiszen megengedte az Úr, hogy bosszút állj ellenségeiden, az ammóniakon. ³⁷Majd ezt mondta apjának: Csak arra az egyre kérlek, ne bánts engem két hónapig: hadd menjek el a hegyek közé elsiratni a szüzességemet barátnőimmal! ³⁸Az apja azt felelte: Menj! És elbocsátotta két hónapra. Az pedig elment a barátnőivel elsiratni szüzességét a hegyek között. ³⁹Két hónap múlva visszatért apjához, az pedig megtette vele azt, amit megfogadott. A leány soha nem hált férfival. Azóta vált szokássá Izráelben, ⁴⁰hogy évről évre elmennek Izráel leányai, és megéneklék a gileádi Jefte leányát, évente négy napig.

⁹ Phyllis A. BIRD: *Images of Women in the Old Testament*, i. m., 257.

¹⁰ Rita TORTI MAZZI: *Voci e silenzi di donne nell'Antico Testamento*, San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 2018.

Ez az egyik „legtragikusabb”,¹¹ „legaggasztóbb”¹² történet az egész Bibliában, amely számtalan kérdést felvet. Az olvasóban rögtön kérdések sora merül fel.

- Igaz, történelmi eseményről van-e szó (*History*) vagy kitalált, legendás történetről (*Story*), esetleg szimbolikus történetről?
- Milyen áldozatra gondolt Jefte (véres állatáldozatra, véres vagy vértelen emberáldozatra, amely összefügg a szüzesség elsíratásával)?
- Miért nem nevezi meg a fogadalom pontosan a megígért áldozatot, hogy kiről vagy miről van szó? (Ez azért is *kivételes*, mert a Biblia mindig egyértelműen határozza meg a fogadalom tárgyát.)¹³
- Mi történt később Jefte lányával, tekintettel arra, hogy a szöveg nem nyújt egyértelmű tájékoztatást?
- Miért nincsenek adataink arról, hogy az izraeliták négynapos megemlékezést tartanak Jefte lányának tiszteletére (vö. Bír 11,40)?
- Miért nincs a Bibliában reflexió, kritika Jefte magatartásával kapcsolatban?
- Ez lenne az egyetlen bibliai hely, amely hallgatólagosan megfelelőnek tartja a véres emberáldozatot?
- Mi a fontosabb: a közösség vagy a saját gyermekünk jóléte? Melyik magasabb rendű küldetés?
- Igaza lenne Pilinszky Jánosnak, akik a *Tékozlók* c. versében írja: „A fiúk hazatérnek. / A lányok soha.”? (Ellentétben Ábrahám és Izsák történetével, ez a történet tragikusan végződik: nincs isteni közbelépés, sem az ígélet alóli feloldozás.)
- Egyszóval: miért burkolózik hallgatásba Isten?

3. A Héber Biblia tanúsága

A Bírak könyvében a vonatkozó szövegegység bevezetője történelmi és teológiai támpontokat kínálva felvázolja a helyzetképet Jefte történetéhez: mivel az izraeliták bálványoknak szolgáltak (10,6), Isten hosszú évekre kiszolgáltatta őket a filiszteusoknak és az ammonitáknak. Gileád lakói a hányattatott múltú, rablóvezérnek állt Jefte harci segítségét kérik, akit korábban kiteszítottak maguk közül. Fejedelmükké választják (11,11), Jefte pedig a követségek sikertelen „békemissziója” után hadüzenetet küld Ammon királyának és súlyos vereséget mér seregeire (11,32–33). Ám a mindent eldöntő hadakozás előtt megfogadja az Úrnak, hogy ha kezébe adja Ammon fiait, akkor bárki lép ki elsőnek háza ajtaján, hogy elé jöjjön, amikor békességgel visszatér, bemutatja áldozatul az Úrnak (11,30–31). Csalódására viszont egyetlen lánya jött eléje, dobokkal és táncoló karokkal. Jefte saját ruháinak megszaggatása után közli vele, hogy nem másíthatja meg az Úrnak adott szavát. A lány készségesnek mutatkozik, és csak két hónapos kikérőt kér, hogy barátnőivel együtt elsírassa szüzességét a hegyekben. „Két hónap múlva visszatért apjához, az pedig megtette vele azt,

¹¹ Von Alexandra – Dirk U. ROTTZOLL: Die Erzählung von Jiftach und seiner Tochter (Jdc 11,30–40) in der mittelalterlich-jüdischen und historisch-kritischen Bibelexegese, ZAW 115 (2003) 210–230; 210.

¹² Walter BRUEGGEMANN: *Gift and Task. A Year of Daily Readings and Reflections*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2017, 267.

¹³ Vö. Hubert TITA: *Gelübde als Bekenntnis. Eine Studie zu den Gelübden im Alten Testament*, Universitätsverlag – Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg – Göttingen, 2001, 86.

amit megfogadott. A leány soha nem hált férfival.” (11,39) A narrátor annak a szokásnak a magyarázatával zárja a történetet, hogy Izraelben évente négy napra elmennek Izrael leányai felidézni a gileádi Jefte leányának történetét.

A Jefte fogadalmával és lánya feláldozásával kapcsolatos szövegegységet (11,30–31.34–40) többen a törzsanyag kiegészítésének tekintik, mert Jefte története az említett versek nélkül is tökéletesen érthető volna, és egy nagyobb, történelmi jellegű szövegegységnek, az ún. deuteronomista történetírásnak ilyen összefüggésében Jefte pozitív szereplőként tűnik fel.¹⁴

Az eredeti elbeszélés bővítésében gondolkodó kutatók a hellenisztikus időszakot jelölik meg, amikor az i. e. 5. sz. végén vagy a 4. sz. elején az Iphigenia-legendát feldolgozó euripidészi drámák hatására (*Iphigenia a tauruszok között*, *Iphigeneia Auliszban*) a betoldást eszközlő személy a görög legendával párhuzamosan megalkotta a „héber Iphigeniát”, akit apja, Agamemnón Artemisz istennő kiengesztelése érdekében feláldozott.

Arra is rámutatnak továbbá, hogy a szerkesztő a Prédikátor könyvének kortársa volt, és „osztotta Qohelet szkepticizmusát az emberek ostoba fogadalmait és cselekedeteit korrigáló isteni beavatkozással kapcsolatban” (vö. Préd 5,1.3–5).¹⁵ Már a 14. században összekapcsolják Jefte és Agamemnón lányát. Dante *Isteni színjátékának* Paradicsomában (5:64–72):¹⁶

„Ne fogadkozzál soha könnyedén!
Álld a szavad – ám ne légy esztelen,
mint Jefte volt: feláldozta az elsőt.
Jobb lett volna, ha azt mondja: »Hibáztam!«,
de kitartott, s a bajt növelte. Balgán
fogadkozott a görög fővezér is;
ezért siratta Iphigénia
szép ifjúságát, és mind vele sírt;
aki hallott e szörnyű áldozásról.”

Lillian R. Klein arra az ironiára hívja fel az olvasók figyelmét, hogy a szövegben szokatlanul, feltehetőleg szándékosan ismétlődik a Micpa helységnév, amely alapvetően kilátóhelyet jelent. Mintha Jefte sem nézne ki, nem figyelne fogadalmánál, illetve fogadalma teljesítésénél.¹⁷ Valóban, ez az irodalmi célú ismétlődés ironikusan kiemeli az elbeszélés kibontakozását.

Vannak olyan kutatók is, akik ténylegesen a királyság intézménye előtti, önmagában megálló szövegnek tartják a történetet (persze különbséget téve Jefte történelmi alakja és a rá emlékező szájhagyomány között). Vannak, akik a babiloni fogság kontextusába helyezik a történetet, amely arra keresi a választ, hogy miért jutottak megalázott helyzetbe és miért pusztult el Szentélyük. Peter Feinman szerint például a történetben Jefte lánya az izraelita

¹⁴ Thomas RÖMER: Why Would the Deuteronomists Tell About the Sacrifice of Jephthah’s Daughter?, *JSOT* 77 (1998) 27–38., Walter Gross: *Richter*, Herder, Freiburg im Breisgau, 2009.

¹⁵ Thomas RÖMER: Jephthah’s Daughter – Hebrew Bible/Old Testament, in *EBIR* 13 (2016) 889–890; 889.

¹⁶ DANTE: *Isteni színjáték*, Magvető, Budapest, 2020, 544. Nádasdy Ádám fordítása.

¹⁷ Lillian R. KLEIN: *The Triumph of Irony in the Book of Judges*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1989, 88.

népet képviseli. Maga a történet pedig figyelmeztetésként íródott, hogy „milyen veszélyek fenyegetik az izraelita népet, ha egy sikeres harcos Izrael földi királyává akar válni”.¹⁸

Amikor Cornelis Houtman és Klaas Sronk összegezi a bibliatudomány meglátásait, akkor arra a tartható következtetésre jut, hogy *Jefté és lánya* története számtalan kérdést vet fel, hiszen önmagában hiányos történet, tele tisztázásra szoruló és kiegészítésre váró fehér foltokkal. „Olyan szöveg, amely elegendő előfeltételeket kínál egy izgalmas értelmezői történethez, egy olyan partitúra, amely vég nélkül kínál változatos témákat.”¹⁹

4. A Septuaginta, vagyis a Görög Biblia tanúsága

A Septuaginta tanúsága azért is nagyon lényeges, mert a héber Biblia első fordításával (és bizonyos értelemben annak értelmezésével) van dolgunk.

Natalio Fernández-Marcos egyik írásában elemzi,²⁰ hogy mi veszett el és mi maradt meg a fordítás során, illetve rámutat az ókori *imitatio* (mai kontextusban lehetne: intertextualitás) felidéző erejére, amit a tudatos szóválasztással kiemel, és amellyel az olvasó előtt feltűnik az *aqéda* jelenete és Euripidész tragédiái. A spanyol kutató a szöveget hú, de nem szó szerinti fordításnak találja, amely az i. e. 2. században készülhetett, a szeleukida üldözés idején. Fernández-Marcos szerint a lány mártírként való bemutatása, hogy hajlandó meghalni, mert fogadalmra győzelemre vitte népét az ammonitákkal szemben, jól beleillene a Makkabeus-harcok nacionalista légkörébe.

Mindent összevetve: a fordító megmarad fordítónak, nem értelmez, megoldatlanul hagyja a teológiai problémákat (Isten hallgatását, Jefté értelmetlen fogadalmát).

5. A Liber Antiquitatum Biblicarum tanúsága

A latin nyelven fennmaradt palesztinai eredetű *Bibliai régiségek könyve* feltehetőleg az i. sz. első században, a jeruzsálemi Templom lerombolása előtt vagy közvetlen utána keletkezett héberül. Ez az „újraírt Biblia” Ádámtól Saul haláláig – némely esetben radikális változtatásokkal – *haggadikus* stílusban dolgozza fel és színezi ki a bibliai elbeszéléseket. Vizsgálódásunk szempontjából lényeges, hogy a *Liber Antiquitatum Biblicarum* (a továbbiakban: *LAB*) a bibliai szöveghez képest markánsabban előhossa a háttérből a női karatkereket.²¹

¹⁸ Peter FEINMAN: A terror politikai szövegei a Bírák könyvében. URL: <https://bibliakultura.blog.hu/2023/03/17/jefta> (Utolsó letöltés: 2023. 11. 18.).

¹⁹ Cornelis HOUTMAN – Klaas SPRONK: *Jefta und seine Tochter. Rezeptionsgeschichtliche Studien zu Richter, 11,29–40. Mit einem Beitrag von Pieter van der Woel*, Lit, Zürich – Berlin – Münster – Wien, 2007, 17.

²⁰ Natalio Fernández MARCOS: *Jephtah's Daughter in the Old Greek (Judges 11:29–40)*, in Wolfgang KRAUS – Martin KARRER – Martin MEISER (Hrsg.): *Die Septuaginta. Texte, Theologien, Einflüsse*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2010, 478–488.

²¹ SZABÓ Miklós Xavér: A női vezető szerep igénye a *Liber Antiquitatum Biblicarum*ban, in Szőnyi Etelka (szerk.): *Bibliaértelmezés – korok, módszerek, kontextusok*, Szeged, JATE Press, 2020, 803–821. A fordítás alapjául szolgáló latin szöveg: Howard JACOBSON: *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum. With Latin Text and English Translation*, Vol. 1., Brill, Leiden – New York – Köln, 1996, 59–61.

A LAB 39,1–40,9 szövege az „Újraírt Bibliákhoz” hasonlóan egy bővített verzióját kínálja Jefte történetének, de a testvérharcot, az efraimitákkal folytatott polgárháborús bibliai epizódot kihagyja (vö. Bír 12,1–6).

A fogadalmához kapcsolódó szövegegyeség így hangzik (LAB 40,1–9).

Jefte pedig eljött, és megütközött Ammon fiaival, és az Úr kezébe adta őket, és hatvan városukat lerombolta. Jefte pedig békében tért vissza, és az asszonyok énekkel és tánccal jöttek eléje. És egyetlen lánya volt az, aki elsőként jött ki a házból a tánckarban, hogy találkozzon apjával. És amikor Jefte meglátta őt, elvesztette lélekjelenlétét, és így szólt: Joggal hívtak Szeilának, hogy áldozatul áldozzanak fel téged. És most ki teszi mérlegre a szívemet és a lelkemet súlyra? Én pedig állok, és megnézem, melyik győz, a bekövetkezett örvendezés vagy a rám törő szomorúság? És mert megnyitottam a számat az én Uramnak éneken fogadalommal, azt nem vonhatom többé vissza. És azt mondta neki Szeila, az ő lánya:

És ki az, aki szomorú lenne a halálban, ha látná a népet felszabadulni? Vagy nem emlékszel-e arra, mi történt atyáink idejében, amikor az apa a fiút égőáldozatként helyezte el [az oltáron], és az nem utasította vissza, hanem örömmel adta beleegyezését, és a felajánlott kész volt, az áldozó pedig örült? És most ne semmisítsd meg mindazt, amit megfogadtál, hanem hajtsd végre. Még egy kérést kérek tőled, mielőtt meghalok, egy apró kérésem van, mielőtt visszaadom lelkemet: hadd menjek a hegyekbe, maradjak a dombokon, és sétáljak a sziklák között, én és szűz társaim, és ott öntsem ki könnyeimet, és meséljek ifjúságom szomorúságáról. És a mező fái siratni fognak engem, és a mező vadjai siratni fognak engem. Mert nem azért szomorkodom, mert meg kell halnom, és nem azért fáj nekem, hogy visszaadom a lelkemet, hanem azért, mert apámat fogadalmra csapdájába ejtette; és ha nem áldoznám fel magam önként áldozatul, attól tartok, hogy halálom nem lenne elfogadható, vagy hiába veszíteném el az életemet. Ezeket elmondom a hegyeknek, és azután visszatérek.

És az apja így szólt: Menj. És elment Szeila, Jefte leánya, ő és szűz társai, eljöttek, és elmondták a nép bölcseinek, de senki sem tudott válaszolni a szavára. És azután eljutott a Stelac-hegyre, és az Úr éjjel gondolt rá, és ezt mondta: Íme, most elzártam népem bölcseinek nyelvét ebben a nemzedékben, hogy ne tudjanak válaszolni Jefte leányának a szavára, hogy beteljesedjék az én szavam, és ne hiúsuljon meg az én tervem, amelyet kigondoltam. És láttam, hogy a szűz bölcsőbb az apjánál, és éleslátó az összes itt lévő bölcsékkel szemben. És most az ő kérésére adja oda az életét, és halála minden időben becses lesz előttem, és eltávolodva [az élettől] anyja ölére hull. És amikor Jefte leánya a Stelac-hegyre ért, sírni kezdett, és ez az ő siralma, amellyel siratva gyászolta magát, mielőtt elhagyja az életet. És így szólt:

Halljátok, hegyek, panaszomat és figyeljétek, ti dombok, szemeim könnyeire; és legyetek tanúi, sziklák, lelkem sírásának. Nézzétek, hogyan tesznek engem próbára! De nem hiába veszik el az életemet. Szavaim menjenek az égbe, és

könnyeim legyenek felírva az égboltra! Hogy egy apa nem tagadta meg leányát, akinek feláldozására esküdött, gogy egy uralkodó megengedte, hogy egyetlenét feláldozásra ígérje. Nem lehettem elégedett a hitvesi ágyammal, nem fontak körül menyasszonyi koszorúval. Nem öltöztem pompás ruhákba a lányszobában, és nem használtam illatszereket, nem élvezte lelkem a kenet olaját, amit nekem készítettek. Hiába szülted, óh, anyám, egyszülöttedet, mert az alvilág lett a nászágyam és lányszobám a föld felett. Kiöntetik a számomra készített illatszer, megeszi a moly a ruhát, amelyet anyám szőtt, elhervad a virágkoszorú, melyet dajkám font nekem lila és vörös színben. És amikor szűztársaim majd rólam beszélnek, sirassanak engem hosszú napokon át sóhajtozva! Ti fák, hajtsátok le ágaitokat és sírjatok ifjúságom felett, ti erdők vadállatai, jöjjetek és sirassátok szüzességemet, mert az éveimet elvágták és életem ideje megöregedett a sötétségben.

És amikor ezt elmondta, Szeila visszatért az apjához, és ő megtette mindazt, amit megfogadott, és égőáldozatot mutatott be. Akkor összegyűlt Izrael minden leánya, és eltemették Jefte leányát, és siratták őt. Izrael fiai pedig nagy gyászt tartottak, és abban a hónapban, a hónap tizennegyedik napján rendelték el, hogy minden évben összegyűljenek és négy napon át sirassák Jefte lányát. Sírját pedig nevének megfelelően Szeilának nevezték el. Jefte pedig tíz évig bíraskodott Izrael fiai felett, és meghalt, és eltemették az ő atyáival együtt.

A Jeftéről szóló teljes szövegegységben (LAB 39,1–40,9) főhősünk egy *potens in virtute*, vagyis igen bátor, hős harcos, aki bár vonakodva, de mégiscsak elvállalja a vezetői szerepet, amire testvérei, népe felkéri. A szöveg nem említi Jefte gyalázatos múltját, hogy ő egy parázna nőszemélynek volt a gyermeke, akinek nem szántak örökséget testvérei (vö. Bír 11,1–2), a LAB csupán az irigységet jelöli meg az elűzés okaként. Miután azonban egy szorult helyzet miatt felkeresik az elűzött vitézt, ő *mintegy prófétaként*²² buzdítja övéit a megtérésre és a szabadulásért való imádságra. Az ammonitákkal való küzdelemből sikerrel jön ki és a bibliai szövegtől eltérően nem fogadalmat tesz, hanem csak „mondja” (*dicens*), hogy harci sikere esetén azt, akivel elsőként szembetalálkozik (*omnes quod prium*), áldozatul felajánlja. Ez a megfogalmazás persze egy „szándékos taktika a fordító részéről, hogy megkönnyítse az érvelés áthelyezését egy állatra, nem pedig egy emberre”.²³ A fogadalmat az áldozati tisztaság jegyében Isten is hibásnak tartja (11. vers). A LAB ezennel megnyitja az utat Jefte kritizálásához is, amit a későbbi rabbik soha nem mulasztanak el, hiszen Istennek ez az elkapkodott fogadás olyan nem-kóser húsú állatok, például teve, szamár, kutya feláldozásához is vezethetett volna, ami nem Istennek tetsző (vö. LR 37,4). A nem várt csapás azonban megtörténik, de Jefte lánya, Szeila, készségesnek mutatkozik, „boldog mártírnak”.²⁴ Mintha Szeila neve már előrevetítené sorát: a *sáál* héber ige passzív melléknévi igeneve jelölheti azt, „akit [feláldozásra] kért/követelt [az istenség]”. A találkozás a szövegben egyébként rendkívül

²² Cheryl Anne BROWN: *No Longer Be Silent. First Century Jewish Portraits of Biblical Women. Studies in Pseudo-Philo's Biblical Antiquities and Josephus's Jewish Antiquities*, Westminster – John Knox Press, Louisville, 1992, 96.

²³ Howard JACOBSON: *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum*, Vol. 2., Brill, Leiden – New York – Köln, 1996, 959.

²⁴ *Ibid.* 961.

elnagyolt, és ahogy arra Cheryl Anne Brown szépen rámutat, az olvasó már tudja, hogy ki lesz az első, akivel találkozni fog, az igazi kérdés, hogy mit szól ehhez a lány.²⁵ Azt is érdemes megjegyezni, hogy a *LAB* szerzője itt nem ragadja meg az alkalmat, hogy elítélje az emberáldozatot.²⁶

Figyelemre méltó, hogy a szerző Jefte lányát és Ábrahám fiát párhuzamba állítja (40,2): mindkettő elsőszülött (*primogenitum*) és egyetlen (*unigenita*) gyermeke az apának, ágyékának gyümölcse (*fructum ventris sui*). Érdekes módon a *LAB*-ban Isten valóban magára vállalja a parancsot, de visszaadja fiát az apának (vö. 18,5) – nem így ebben a történetben: elfogadja (40,4: „halála minden időben becses lesz előttem”).

Drámaian megindító továbbá az a siralombetét (40,5–7), amellyel a *LAB* kibővíti elbeszélését. A legfőbb kérdés azonban az, hogy mit akar ezzel a szerző elmondani? Cheryl Anne Brown szerint – és számtalan példával igazolja feltevését – a szerző által használatos szavak, képek és gondolatok a korszak más szövegeiben úgy funkcionálnak, mint amelyek leírják Jeruzsálem és/vagy a Szentély pusztulását.²⁷ Így például

- az a megjegyzés, hogy Isten rendelte el a halált (pusztulást),
- Jeruzsálem lerombolásának engesztelő jellege,
- a „leány” mint a Jeruzsálem és a Szentély, amely egyben „az első”, az egyetlen Istennek,
- aztán vezetőség beszédes hallgatása (vö. *LAB* 40,4),
- a házasság képvilága: a beteljesületlen házasság, mint Jeruzsálem lerombolása,
- végül a lamentáció, a siralom.

A *LAB* nem csupán egy „kis színes” a korabeli irodalomban, hanem egy rendkívül szépen átgondolt és kidolgozott narratív exegézis, amely utal a pészáhra (vö. 40,8-ban a „hónap tizenegyedik napja”, mint az „elsőszülöttek felajánlásának ünnepe), kapcsolódik az *aqédá*hoz (Izsák feláldozásnak kísérletéhez), amely a zsidó önazonosságnak az egyik legkiforrottabb képe.

6. Josephus Flavius tanúsága

Josephus Flavius apologetikus céllal készült, pogány olvasóközönséget megcélzó, görög nyelven ránk maradt magnum opusa, *A zsidók története* című munkájának fejezetei újra elbeszélik a bibliai történéseket a teremtéstől kezdve. Ez a kívülállóknak megfogalmazott nemzeti történelem a Biblia módszeres, kronologikus újrafeldolgozása, amelyben bizonyos elhagyások és kiegészítő értelmezések a szóbeli hagyományból is helyet kapnak.²⁸ A történelmi munka, amelyben a szerző inkább a *történetteológus* köpenyét ölti magára, i. sz. 93–94-ben íródott.

²⁵ Cheryl Anne BROWN: *No Longer Be Silent*, i. m., 99.

²⁶ Michaela BAUKS: Comments and Commentaries on Judges 11:29–40 in the History of his First Reception, in Sydney H. AUFRÈRE – Philip S. ALEXANDER – Zlatko PLEŠE (eds.): *On the Fringe of Commentary. Metatextuality in Ancient Near Eastern and Ancient Mediterranean Cultures*, Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven – Paris – Walpole, 2014, 219–235, itt 228.

²⁷ Cheryl Anne BROWN: *No Longer Be Silent*, i. m., 111–115.

²⁸ GRÜLL Tibor: *Áruló vagy megmentő? Flavius Josephus élete és művei*, Kalligram, Pozsony, 2010, 218–239; 243–257.

Az *Ant.* 5:255–270 szövegegyesében Josephus nem csupán ismerteti Jefte történetét, hanem történetteológusként viselkedik, vagyis értékeli: dicsér, ha úgy látja és elmarasztal, ha úgy véli. Ezzel együtt mindezt úgy teszi, hogy római olvasóit tartja szem előtt.²⁹

Louis H. Feldman szerint Josephus elsőrendű forrása a Biblia mellett a targumok voltak.³⁰

„Utána a héberék megint elfajzottak és megsértettek Istent és a törvényeket. Ezért az ammoniták és a filiszteusok megvetették őket és nagy sereggel elpusztították földjüket. Miután a Jordánon túl fekvő területet elfoglalták, nekikészülődtek, hogy átkeljenek a folyón és az ország többi részét is meghódítsák. Azonban a héberék most már okultak balsorsukból, áldoztak Istennek és könyörögve kérték, enyhítse haragját, engedjen szigorúságából és hallgassa meg kegyelmesen könyörgéseiket. Isten csakugyan megszelídült és megígérte nekik segítségét. Midőn az ammoniták betörték Gálaád tartományba, az ország lakosai a hegységig elébük mentek, de nem volt vezérük. Élt akkor bizonyos Jefte, aki régi nemes nemzetségből származott és a maga költségén hadsereget tartott fenn. Hozzáfordultak a héberék, segítséget kértek tőle és megígérték neki, hogy viszonzásul alávetik magukat uralmának, ameddig csak élnek. Ő azonban elutasította kérésüket és szemükre vetette, hogy akkor sem segítették meg, mikor testvérei gyalázatos módon kismizmizték. Tudniillik nem volt édestestvérük, hanem idegen asszonytól származott; atyja magához vette, mert nagyon szerette s ezért, mivel elhagyatott volt, megvetették és elkergették hazulról. Azóta Gálaádban lakott és mindenkit zsoldjába fogadott, aki hozzá csatlakozott. Végül azonban mégis csak hajlott kérésükre és miután esküvel megígérték, hogy életük fogytaig alávetik magukat uralmának, hadba szállt. Miután Jefte mindent igen gyorsan előkészített, haderejét Mászfát városába rendelte és követeket küldött az ammoniták királyához, hogy emeljenek panaszt támadó hadjáratai miatt. De a király ugyancsak követeket küldött és szemükre vetette az izraelitáknak, hogy kivándoroltak Egyiptomból; felhívta őket, hogy távozzanak az amorreusok földjéről, ami azelőtt az ő őseié volt. Jefte azonban visszaüzente neki, hogy alaptalanul vádolja az izraelitákat, hogy őseik birtokukba vették az amorreusok földjét; inkább köszönje meg nekik, hogy az ammoniták földjét meghagyták, hiszen Mózes azt is megtarthatta volna, mikor a hatalmában volt. Mivel azonban a király azt követeli, hogy az izraeliták távozzanak az országból, amelyet Isten rendelkezéséből most már több mint háromszáz éve birtokukban tartanak, akkor bizony ők megharcolnak érte. E szavakkal útjukra bocsátotta a követeket, imádkozott Istenhez a győzelemért, s megfogadta, hogy ha épségben tér haza, akármilyen lesz, ami elsőnek az útjába kerül, feláldozza Istennek. Aztán megütközött az ellenséggel, legyőzte, sokat megölt közülük, a többit pedig egészen Mennit városáig kergette; majd benyomult az ammoniták területére, sok várost elpusztított, pompás zsákmányt ejtett és megszabadította népét a szolgaságból, amelyben tizennyolc esztendeig sínylődtek. Mikor pedig ezek után hazatért, olyan szerencsétlenség érte, amely, egyáltalán nem volt méltó sikeres hadjáratához:

²⁹ Flavius JOSEPHUS: *A zsidók története*, Renaissance, Budapest, 1946. Révay József fordítása.

³⁰ Louis H. FELDMAN: *Josephus' Interpretation of the Bible*, i. m., 17.

mert az, aki elsőnek az útjába került, egyetlen hajadon leánya volt. Rettentő fájdalommal felnyögött és korholta leányát, miért sietett ennyire eléje, mivel most fogadalma értelmében fel kell áldoznia Istennek. De a leány nem riadt vissza sorsától, mert apja győzelméért és népe szabadságáért szívesen odaadta az életét. Mindössze két hónap haladékot kért, hogy társaival együtt elsirathassa fiatalságát, azután pedig hajlandó fogadalma értelmében feláldozni életét. Atyja megadta neki a haladékot és mikor ez letelt, leányát feláldozta egészen eléggő áldozatul. Ezzel azonban sem a törvény értelmében nem cselekedett, sem Isten akaratát nem töltötte be és a jövőre sem gondolt és arra sem, mit gondolnak majd e tetteről azok, akik értesülnek róla. Ezután Efraim törzse háborúval fenyegette meg, mert nem engedett nekik részt az ammoniták ellen viselt háborúból és a zsákmányt és a hadi dicsőséget teljesen, magának kaparintotta meg. De ő ezt válaszolta nekik: hiszen tudták, hogy vérrokonaikat háború fenyegeti; és nem siettek segítségükre, ámbár felszólították őket pedig kérés nélkül is tulajdonképpen azonnal segíteniük kellett volna; továbbá igaztalanságot követtek el, hogy meg akarták támadni barátaikat, holott az ellenséggel nem mertek harcolni, végül megfenyegette őket, hogy ha nem térnek észre, Isten akarata szerint megbünteti őket. Mivel azonban szavakkal nem ért náluk célt, kivonult Gálaádból, megtámadta őket és rettenetesen megverte. Azután üldözte a menekülőket, megakadályozta átkelésüket a Jordánon és negyvenkétezer emberüket megölte. Hatévi uralkodás után meghalt és eltemették szülőfalujában, Szebészben, Gálaád tartományban.”

Josephus megemlíti ugyan Jefte törvénytelen származását, de kiemeli, hogy apja idegen származása ellenére is szenvedélyesen szerette anyját. Mivel pedig alapvetően megbecsüléssel tekint Jefte vezető szerepre teremtett alakjára és hadvezéri tulajdonságaira, kerüli, hogy fattyúnak nevezze, amit egyébként megtesz a hasonló származású Abimelek esetében, akit rendre becsmérel.³¹ Azzal sem hozakodik elő, hogy testvérei éppen származása miatt semmizték ki, így az olvasóban némi részvét ébred Jefte alakja iránt. Vagyis törekszik Jefte hírnevének a megóvására.

Louis H. Feldman rámutat arra,³² hogy Gileád vénjeinek segítségkérése, rábeszélése emlékeztetheti a kortárs olvasókat arra homéroszi jelenetre, amelyben Agamemnón követői igyekeznek rávenni Akhilleuszt a trójaiak elleni harc folytatására (*Iliász* 9:225–655). Így Jefte rögtön úgy jelenik meg az olvasók előtt, mint aki hajlik a nép segélykérő szavára, és készen áll a vezetésre és élére állni az idegeneknek való fegyveres ellenállásnak, amit a görög szöveg szerint *gondosan* és gyorsan készít elő.

Josephus erényes emberként tünteti fel Jeftét. Egyrészt kiemeli a józanságát, amikor – a testvérharcot elkerülendő – mértéktartásra buzdítja az efraimitákat (*Ant* 5:268). Ez a magyar fordításban kevésbé érhető tetten, amely úgy adta vissza a szöveget, hogy „ha nem térnek észre”, de a figyelmes, vájt fülű olvasó felismeri a görög elmekiválóságra és józan észre apelláló görög erényt (*szófroszüné*).

Ugyanígy hangsúlyosan igazságos emberként tünteti fel. Az ammonitáknak ugyanis nem volt jogos sérelme az izraelitákkal szemben, illetve az efraimiták ellen is csak alapos

³¹ Lillian R. KLEIN: *The Triumph of Irony in the Book of Judges*, i. m., 83–84.

³² Louis H. FELDMAN: *Studies in Josephus' Rewritten Bible*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 1998, 179.

körültekintés és figyelmeztetés után indult Jefte háborúba. Feldman ismét rámutat arra,³³ hogy Jefte a rómaiak által is ismert jogszokást tart be, hiszen csak ismételt provokációk és kellő figyelmeztetés után volt szabad háborút indítani (vö. Cicero: *De officiis* 1.11.34-36; *De re publica* 3.23.34-35).

A pozitív katonai sikerek után azonban Josephus rátér Jefte fogadalmára. De még ha röviden is rendezi le a jelenetet, az egész epizódot a görög tragédiák szempontjából szemléli. Feldman rámutat arra,³⁴ hogy amíg a héber szöveg szerint Jefte lánya „dobolva és táncolva” jött apja elé, addig Josephus szerint Jeftét szerencsétlenség „érte”. Az itt használatos ige rokon azzal az arisztotelészi *peripeteia* főnévvel, amely a drámákban a hirtelen fordulatot jelöli, amelyen az egész tragédia nyugszik. „Josephus itt ténylegesen hangsúlyozza az ironikus kontrasztot Jefte tisztességes teljesítménye (»sikeres hadjárata«) és az ettől nagyban elütő szerencsétlenség között (*Ant.* 5:264).”

Talán azért, hogy tompítsa az olvasók benyomását, hogy milyen meggondolatlanul fogadkozó embert fogadtak fejedelemnek maguk fölé, Josephus úgy dönt, hogy az áldozatra utalva („akármilyen lesz, ami elsőnek az útjába kerül”) semleges nemet használ. Ezek szerint egy állat feláldozása is teljesítette volna a fogadalmat.³⁵ Az is figyelemre méltó, hogy fogadkozása elején csak egyszerű áldozatról beszél, és csak az áldozat fogantatásánál derül ki az olvasónak, hogy teljesen eléggő áldozatra gondolt.

Itt is hangsúlyos, hogy milyen olvasókat lát maga előtt Josephus. Ugyanis elhallgatja azt a bibliai tényt, hogy Jefte lánya a hegyekbe vonult vissza társnőivel szüzességét elsíratni, és nem tesz említést arról az éves ünnepről sem, amely megemlékezik erről az eseményről (vö. Bír 11,39-40). Tette ezt minden bizonnyal azért, hogy elejét vegye a pogány Artemisz-kultuszhoz és más síratókultuszokhoz való hasonlítgatásnak (Perszephoné, Ozirisz, Tammuz, Attisz, Adonisz).³⁶

Ahogy bizonyos erények tekintetében Jefte kimagasló, úgy más erények tekintetében jelesül a bölcsesség és a jámborság hiánya miatt feddésre szorul Josephus előtt. Felrója neki (*Ant.* 5:266), hogy ezt az áldozatot a törvény nem engedélyezte, Istennek sem tetszett, illetve nem gondolt arra, hogy mi történhet, és hogy mit gondolnak azok, akik tudomást szereznek tetteről. Vagyis hiányzott tetteből a racionális gondolkodás (*logiszmosz*) és a helyzet alapos felmérése (*diabaszanidzó*).

³³ Ibid. 181.

³⁴ Ibid. 186-187.

³⁵ Michaela BAUKS: *Comments and Commentaries on Judges 11:29-40 in the History of his First Reception*, i. m., 225.

³⁶ Louis H. FELDMAN: *Studies in Josephus' Rewritten Bible*, i. m., 184-185.

Érdeemes összehasonlítani a *Liber Antiquitatum* szerzőjének és Josephusnak a nézeteit, amiben az alábbi táblázat segít:³⁷

Liber Antiquitatum Biblicarum	Josephus Flavius
Az ammonitákkal való küzdelem előtt Isten lelke megerősítette Jefvét.	Hiányzik az Istenre és a Lelkére való utalás.
Jefte elmagyarázza a népnek, hogy felajánlja Istennek teljesen eléggő áldozatként azt a valakit, aki...	Imádság és áldozatvállalási ígéret valamire vonatkozóan.
Isten kritikusán szemléli a nem konkrét fogadalmat, ezért Jefte lányát választja.	Szűz lánya, egyetlen gyermeke jön elé.
A lány elfogadja sorsát és Izsákra hivatkozik.	A lány elfogadja sorsát.
Jefte rádöbben Szeila nevének jelentésére.	
A lány azt kéri, hogy elsirathassa szüzességét.	A lány azt kéri, hogy elsirathassa fiatalságát.
[Teljesen eléggő áldozat]	A lányt felajánlják teljesen eléggő áldozatul.
Isten elhallgattatja annak a bölcs embernek a nyelvét, akivel Jefte lánya tanácskozott, és megerősíti az emberáldozat szükségességét.	Az áldozatbemutatás nem felel meg a törvénynek és Istennek sem tetszik.
Teljesen eléggő áldozat, temetés és rituálé (évenkénti megemlékezés Jefte lányáról).	Hiányzik a rituálé etiológiája: talán az áldozat botrányos jellege miatt nincs megemlékezés. Josephus nem farag hősnőt Jefte lányából.

Egyik munka sem szó szerinti kommentárja Jefte történetének, inkább értelmező jellegű parafrázisok vagy hipertextusok.

7. A targumok tanúsága

A targum alapvetően a bibliai szöveget követi, de a zsinagógai írásértelmezés módszereivel kiegészít, kiemel, korigál, dramatizál vagy éppen elhagy bizonyos részeket. Jefte életének háttere kapcsán az olvasó néhány új információhoz jut, de ez nem szöveges vagy szóbeli hagyomány, inkább csak az értelmezés lecsapódása.

A targum beszámol, hogy a hős harcos Jefte apja Gileád volt, de anyja csak egy fogadós, amely a kor irodalmában ismert szépítő kifejezés volt a kéjnőkre. A történet aztán folytatja a bibliai szálát: Jefvét féltestvérei elűzik otthonról, letelepedik Tób földjén semmirekellő népség közepette, de néhány nap múlva az ammoniták háborút indítanak Izrael ellen, Gileád vénjei

³⁷ Michaela BAUKS: Comments and Commentaries on Judges 11:29–40. in the History of his First Reception, i. m., 229 alapján javításokkal és kiegészítésekkel. Eadem: «Sakrale Sprache» und «heilige Worte»: die Erzählung von Jephthas Tochter (Ri 11,29–40) ein «text of terror»? , ASR 6 (2005) 417–428.

felkeresik és megkéri, hogy legyen a vezérük, amit Jefte elfogad, majd sikertelenül követeket küld az ammoniták királyához, fogadalmat tesz, megküzd velük és legyőzi őket. Willem F. Smelik megjegyzi, hogy fogadalomtételnél az arámi fordító nem szó szerinti, nem az etimológiának megfelelő fordítást alkalmaz, amely Onkelosz targumában például egy négyes hagyománycsoportban jelentkezik (Ter 28,20 és 31,13; Szám 21,2; Bír 11,30 és 1Sám 1,11). Minden más fogadalmat Onkelosz és Jonatán targuma szó szerint fordít. Ez a négyes fogadalmi hagyomány azonban mintha inkább négy *eskü*hagyomány lenne Izrael történelmi fordulópontjain, két szerencsés és két szerencsétlen kimenetelű fogadás (vö. Genesis Rabba 70:3).³⁸ A targum szerint Jefte apja teljesítette fogadalmát. Olvashatunk azonban egy kiegészítést is (11,39):

„Az lett a rendelet Izraelben, hogy senki sem áldozhatja fel az ő fiát vagy leányát égőáldozatul, mint a gileáditá Jefte, aki nem kért tanácsot Fineász paptól. Ha ugyanis tanácsot kért volna Fineász paptól, akkor pénzadománnyal megválthatta volna a lányt.”

A kiegészítés mögött egy korabeli gyakorlatot takart: konzultálni kellett az illetékes vallási vezetőkkel a fogadalmak és áldozatok visszavonhatóságáról (vö. Lev 27).³⁹

Jefte viselkedése a későbbi rabbikat annyira felháborította, hogy a Jonatán-targum egyik kéziratában a Bír 12,7 fordításához fűztek egy széljegyzetet.⁴⁰

„Jefte hat évig bíraskodott Izrael felett. Ekkor a gileádi Jefte meghalt súlyos szenvedésekben, mert nem könyörült a lányán, és nem ment el a megoldásért Fineász paphoz, aki érvényteleníthette volna a lánya felé tett fogadalmát. Végtagjai leestek róla, és végtagjait Gileád városaiban temették el.”

A Jonatán-targum, Jefte lányának történetét lezárandó, a Biblia szövegéhez hasonlóan megjegyzi, hogy Izrael leányai időről időre, az évben négy napra elvonultak, hogy megsirassák Jefte lányát. Ezt követően a targum beszámol Jefte és az efraimiták viszályáról.

8. Összegzés

Tanulmányunkban igyekeztünk feltárni Jefte lánya bibliai történetének jelentését az i. sz. 1. századi zsidó irodalmi kontextusban, és időutazást kínálva bevezetni az olvasót a korabeli zsidó irodalmi hagyományba, leleplezve a történet mögött húzódó vallási és kulturális kontextust.

A mai olvasó talán rácsodálkozik, hogy Jefte lánya, akit a *Liber Antiquitatum Biblicarum* néven is nevez (Szeila) neveltetése felölelte a lázadás elutasítását, amely a hagyományos női alázatosság részét képezte, de a visszavonulásra való kérése halála előtt az autonómia és az erkölcsi emelkedettség auráját adja neki apja önző és meggondolatlan fogadalmával

³⁸ Willem F. SMELIK: *The Targum of Judges*, i. m., 551–552.

³⁹ Michaela BAUKS: *Comments and Commentaries on Judges 11:29–40. in the History of his First Reception*, i. m., 224.

⁴⁰ Cornelis HOUTMAN – Klaas SPRONK: *Jefte und seine Tochter*, i. m., 37.

szemben. Így a lány „minden tradíció és tórai norma ellenére merészen vállalja az emberáldozat útját”.⁴¹

A lány karaktere nemcsak a régi időkben, hanem a mai olvasók számára is inspiráló lehet, mivel hősiességével az emberi autonómia és erkölcsi integritás ügyét képviseli, messze túlmutatva a társadalmi elvárásokon, a kollektív hallgatáson és a vélt vagy valós vallási normákon.

A tanulmány zárásaként a még mindig fennmaradó kérdések körüljárásával arra ösztönzünk, hogy gondolkodjunk el a bibliai szöveg értelmezésén és a konfliktus kezelésén, és hangsúlyozzuk, hogy a történet elemzése hozzájárulhat az értékrendünk és morális nézeteink formálódásához, a patriarchalizmus értékeléséhez.

Végezetül – a feltárt történet fényében – érdemes lehet újra elolvasni Rachel Bluwstein tanulmányunk elején közölt versét.

⁴¹ Laura VOGHERA LUZZATTO: *La donna nella tradizione ebraica: spunti poetici*, i. m., 318.